

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Політологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

081 «Право» (Правозастосування)

за темою: «Роль і місце України у міжнародних відносинах»

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник: доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філософських наук, доцент Могільова С.В.

Рецензенти:

завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Холод Ю.А.

професор кафедри теоретичної і практичної філософії ім. Й.Б.Шада ХНУ імені В.Н. Каразіна, доктор філософських наук, професор Прокопенко В.В.

План лекції

1. Україна як суб'єкт і об'єкт світової політики.
2. Місце України в новому геополітичному просторі.
3. Зовнішньополітична діяльність України.
4. Зовнішньополітичні реакції України у світлі розв'язання проблеми «виклик – відповідь».

Текст лекції

1. Україна як суб'єкт і об'єкт міжнародної політики.

Після проголошення 24 серпня 1991 р. Акта про незалежність та проведення 1 грудня 1991 р. республіканського референдуму, що переконливо підтвердив проголошення незалежності України, її міжнародний статус докорінно змінився. Як незалежна держава вона має повний суверенітет в проведенні своєї зовнішньої політики. Україна стала рівноправним суб'єктом у міжнародних відносинах. У Зверненні Верховної Ради України "До парламентів і народів світу", прийнятому на урочистому засіданні Верховної Ради України 5 грудня 1991 року, говориться: "Україна будує демократичну, правову державу, першочерговою метою якої є забезпечення прав і свобод людини. З цією метою Україна буде неухильно дотримуватися норм міжнародного права, відповідно до Загальної Декларації прав людини, Міжнародних пактів про права людини, які Україна ратифікувала, та іншими відповідними міжнародними документами ... Україна, одна з держав-засновників Організації Об'єднаних Націй, в повній відповідності з метою і принципами Уставу ООН, спрямовуватиме свою зовнішню політику на зміцнення миру і безпеки в світі, на активізацію міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних, енергетичних, продовольчих та інших глобальних проблем. Зовнішня політика України буде базуватися на загальновизнаних принципах міжнародного права" [Правда України. - 1991. 7 дек.].

У цьому першому важливому зовнішньополітичному документі незалежної України намічені основні контури зовнішньополітичного курсу молодой української держави, перед якою постало завдання визначити основні цілі, пріоритети і напрямки своєї зовнішньої політики і почати їх реалізацію. Зрозуміло, що сучасне міжнародне становище змушує Україну виробляти в зовнішній політиці правила поведінки, адекватні обставини в світі, і, в той же час, що відповідають її власним національним інтересам. При цьому слід підкреслити, що для порівняно молодой української держави вироблення і впровадження виваженої, науково обґрунтованої зовнішньополітичної стратегії і тактики має особливо велике значення на сучасному історичному етапі. Створення сприятливих зовнішніх умов необхідне, по-перше, для вирішення складних соціально-економічних проблем всередині країни, для розвитку і зміцнення державності, по-друге, для завоювання і зміцнення стійкого міжнародного авторитету держави, посилення її впливу на міжнародні події.

Вихід на міжнародну арену такої великої держави, як Україна, був подією історичного значення. У зв'язку з цим відомий політолог З. Бжезинський зазначив: «Незалежна Україна змінює всю геополітичну карту Європи. Її поява - одне з трьох найвеликих геополітичних подій ХХ століття. Перша подія - розвал в 1918 році Австро-Угорської імперії. Друга - поділ Європи в 1945 році на два блоки. Виникнення незалежної України може вважатися третьою такою подією ... ».

Сучасна Україна як суб'єкт світової політики повинна внести свій внесок в утвердження нового світопорядку, що, безумовно, відповідає і її національним інтересам. Однак тут є свої складності, пов'язані з тим, що Україна - дуже молода держава (порівняно з іншими країнами), яка ще не має достатнього досвіду зовнішньополітичної діяльності, якій постійно перебуває у пошуку і затвердженні свого місця в сучасному геополітичному просторі, завоюванні та зміцненні свого міжнародного авторитету.

Реалізація цих завдань в значній мірі залежить від рівня і якості зовнішньої політики, принципів, на яких вона базується, її основних напрямків

та пріоритетів. Все це робить вироблення зовнішньополітичного курсу завданням вельми важливим і складним.

Національні інтереси та їх відображення у зовнішньополітичній концепції української держави.

У суспільному розвитку була в минулому і є тепер велика і незамінна роль інтересу. Ще Гельвецій зауважив, що "якщо фізичний світ підпорядкований закону руху, то світ духовний не менше підпорядкований закону інтересу. На землі інтерес є всесильним чарівником, що змінює в очах всіх істот вид будь-якого предмету". Інтерес лежить в основі дій людей, соціальних спільнот. Без інтересу немає економічного і соціального прогресу суспільства. Зовнішня політика держави будується на базі її національних інтересів, тому так важливе правильне розуміння національних інтересів нашої молодой держави.

У чому ж вони полягають?

Формування національних інтересів і їх реалізація - вельми складний процес, на який впливають багато об'єктивних і суб'єктивних факторів. Це завдання тим більше важке для сьогоденного українського суспільства, яке лише продовжує формуватися: "... Національні інтереси, - підкреслює український вчений В. Кириченко, - це інтегральне вираження інтересів усіх членів суспільства, яке реалізується через політичну систему. Ці інтереси об'єднують інтереси кожної людини, суспільства в цілому. При цьому маються на увазі інтереси не взагалі громадян, які належать до даного суспільства, а кожного громадянина окремо, інтереси національних, соціальних, політичних груп і інтереси держави ". Ідеєю, яка консолідує ці інтереси і робить їх національними, є ідея України як вітчизни всіх громадян, які пов'язали свою долю з українською землею і причетні до створення на цій землі суспільства, що спирається на історичні традиції і досягнення сучасної цивілізації. Основні риси цього суспільства виявляються все більш чітко: незалежна, суверенна, демократична Україна, громадянське суспільство, правова держава, економічний і політичний плюралізм, ідеологія і мораль, що базуються на

національних і загальнолюдських цінностях, повага до прав людини. Це і є платформа для національної злагоди, для формування національних інтересів України.

Тільки на основі правильного тлумачення національних інтересів можливі як вибір шляху внутрішньополітичного розвитку, так і вироблення зовнішньополітичного курсу, визначення пріоритетів зовнішньополітичної діяльності. Отже, до національних інтересів України слід віднести:

- гарантування суверенітету, державної незалежності, самостійності України;
- підтримка територіальної цілісності України та непорушності її кордонів;
- досягнення надійної безпеки в усіх її вимірах - військово-політичному, економічному, гуманітарному і т. п. ;
- подолання економічної кризи та інтенсивний розвиток народного господарства, досягнення високого, стабільного життєвого рівня населення;
- створення правової демократичної держави, яка інтегрувалася б у європейську і світову спільноту;
- забезпечення національної злагоди, політичної та соціальної стабільності, гарантій прав людини, національних меншин і націй;
- налагодження нормальних добросусідських відносин з країнами ближнього й далекого зарубіжжя, підтримка правил міжнародного співіснування, проведення політики миру і співробітництва, активну участь в боротьбі
- за реалізацію загальнолюдських інтересів.

2. Місце України в новому геополітичному просторі.

Варто окремо зупинитися на геополітичному аспекті національних інтересів України. Йдеться про один з підходів в аналізі міжнародної обстановки, висунутому в 1904 р англійським вченим Х. Маккіндером, який

обґрунтовує ролі географічних чинників для положення держав, їх політики та історичної долі. Він довів, що природні ресурси, вихід до моря, клімат, конфігурація кордонів, сусіди і т. д. - всі ці аспекти мають істотне значення при плануванні державами їх зовнішньої політики.

У 90-ті роки помітно змінилися якісні характеристики і баланси всього світового політичного та економічного простору, що викликає необхідність геополітичних переорієнтацій, змушує держави шукати нові орієнтири і цілі. Характеризуючи положення України в геополітичному просторі, слід, перш за все відзначити, що Україна розташована в центральній частині Європи, і в зв'язку з цим З. Бжезинський зауважує: "Відновлення статусу центральноєвропейської держави, безумовно, відповідає довготривалим інтересам України ... " [Bzezinski Zb. // A plan for Europe // Foreign Affairs. - Jan.-Febr. 1995. Vol. 75, - № 1. - Р. 391]. Не менш важливим в геополітичному положенні України є і північно-східний напрямок - відносини з Росією та іншими країнами ближнього зарубіжжя. Це визначається також і її економічними інтересами, і історичним минулим, і демографічним складом її населення, і необхідністю зміцнення її національної безпеки.

Перспективним в геополітичному відношенні є і південний напрямок. Тут вихід України до морів і океанів, звідси згодом Україна зможе отримувати важливі для себе енергоносії.

Національні інтереси України, в тому числі й геополітичні, визначили зовнішньополітичну концепцію держави, сформульовану в "Основних напрямках зовнішньої політики України" - документі, прийнятому Верховною Радою України 2 липня 1993р.. У цьому документі підкреслюється, що головними сферами зовнішньополітичної діяльності України є: двосторонні міждержавні стосунки, розширення участі в європейському регіональному співробітництві, співпрацю в рамках Співдружності незалежних держав, участь в роботі ООН та інших міжнародних організацій. Пріоритетними напрямками двосторонніх відносин України визначені відносини з такими групами держав: прикордонні держави, західні держави - члени ЄС і НАТО, географічно близькі

держави, країни Азії, Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Африки і Латинської Америки. Така багатовекторна дипломатія, розвиток міжнародних зв'язків в різних напрямках, без орієнтування лише на якусь одну країну або групу країн, визначається геополітичним положенням України як країни, розташованої між Сходом і Заходом, національними інтересами країни.

Документ визначав пріоритетні функції зовнішньої політики України: гарантування національної безпеки;

- створення умов, необхідних для нормального функціонування національної економіки;
- сприяння науково-технічному прогресу в Україні та розвитку її національної культури і освіти;
- участь у розв'язанні глобальних проблем сучасності;
- контакти з українською діаспорою;
- інформаційна функція.

У розділі, присвяченому проблемам забезпечення національної безпеки, було відзначено, що Україна розвиває широку співпрацю з іншими державами та міжнародними організаціями, включаючи військово-політичні, з метою підвищення довіри та взаєморозуміння, партнерства у вирішенні питань регіональної безпеки в Європі і діючих в рамках ООН механізмів глобальної безпеки. Першорядне значення Україна надає міротворчій діяльності ООН, спрямованої на врегулювання і усунення міжнародних конфліктів.

3. Зовнішньополітична діяльність України

Прийнята Верховною Радою зовнішньополітична концепція України стала основою її зовнішньополітичного курсу, всієї діяльності її владних структур і, перш за все, української дипломатії на міжнародній арені. За час, що минув з моменту проголошення незалежності, наша держава досягла в міжнародних справах значних успіхів, про що свідчить, зокрема, широке міжнародне визнання незалежної України. Україна була і є залученою до участі в міжнародних акціях на підтримку миру і безпеки (наприклад, участь українського міротворчого військового контингенту в вирішенні конфлікту в

колишній Югославії).

Українська держава зацікавлена в затвердженні нового світопорядку, принципів і норм міжнародного права у відносинах між державами та іншими суб'єктами міжнародних відносин. Прагнучи внести свій внесок в процес ядерного роззброєння, Україна першою на земній кулі заявила про відмову від ядерної зброї і відповідно до московських Заяв президентів США, Росії та України від 14 січня 1994 р взяла на себе зобов'язання протягом семи років ліквідувати усю розміщену на її території ядерну зброю, отримавши відповідне матеріальне відшкодування і гарантії своєї безпеки спочатку від США і Росії, а потім і КНР. Добровільна відмова третьої по ядерному арсеналу держави від цієї зброї масового знищення не мала прецедента і наочно продемонструвала перед усім світом глибоко миролюбну прогресивну сутність української держави. Наступне за цим приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї зміцнило позитивний імідж нашої держави і розтопило останній лід недовіри до неї. Україна виступила за безстрокове продлонгування дії цього договору. Відповідне рішення було пізніше прийнято на міжнародній конференції в Нью-Йорку в травні 1995 року.

Як велика європейська держава, розташована в центрі європейського континенту, Україна покликана зіграти роль важливого фактора миру і стабільності в Європі. Для цього, очевидно, потрібно, щоб сама українська держава стала процвітаючою і стабільною. Необхідно також, щоб вона мала виважену, науково обґрунтовану зовнішньополітичну стратегію. З огляду на нові геополітичні реальності, що склалися в світі і в Європі після закінчення «холодної війни», Україна проводила виважену, збалансовану міжнародну політику, прагнучи, з одного боку, розвивати відносини з країнами Заходу і міжнародними організаціями в Європі, а з іншого - розвивати рівноправні добросусідські відносини з Росією та іншими країнами ближнього зарубіжжя. Але зміни міжнародних політичних реалій на початку XXI століття поставили українську державу перед новими викликами.

4. Зовнішньополітичні реакції України у світлі розв'язання проблеми «виклик – відповідь».

Свого часу британський філософ та історик соціології А. Тойнбі сформулював закон «виклику і відповіді», що діє і стосовно сучасної України. Суть цього закону в тім, що будь-яка цивілізація виникає і розвивається як визначена відповідь на виклик наявних умов навколишнього середовища (для деяких народів суто природних, а більшості – соціально-природних і соціальних). Відповідно до закону «виклик – відповідь», поки цивілізація здатна на адекватну відповідь на кожен з кардинальних викликів історичного оточення (природного і соціального), доти вона прогресує. Ці відповіді формуються завдяки ідеям обдарованої творчої меншості суспільства, що через механізм соціального «мімезису» (мінімізованого впливу) поширює ці ідеї серед пасивної більшості і підштовхує його до їх реалізації. Однак «творча меншість» неминуче історично старіє (духовно, політично) і трансформується в «меншість неминучу», влада якого в суспільстві забезпечується вже не здатністю генерувати ідеї адекватних відповідей на виклики історії (мімезований владний примус і розширений вплив ініціативою, позитивним прикладом), а голим примусом за допомогою владних інститутів.

Швидкість сучасних політичних процесів та реалій міжнародних відносин призводить до надто швидкого старіння правлячих еліт. Таке старіння призводить до втрати здатності знаходити «відповіді» на сучасні «виклики». Протягом близько десяти років Україна мала змогу підтримувати збалансовані стосунки з Росією, США і Західною Європою. Згодом прийшов час твердої внутрішньої і зовнішньої орієнтації. Відсутність чіткої позиції в зовнішній політиці, орієнтаційна невизначеність несла в собі небезпеку втрати тих позицій, що були досягнуті за десять років незалежності.

Звичайно, було б бажано і далі проводити політику гнучкого балансування, яку у 1998 році, проголосив президент України Л. Кучма і закликав докласти більше зусиль для зміцнення відносин з ЄС і стратегічного співробітництва зі США. Одночасно Президент України однозначно

висловився за стратегічне партнерство з Росією, акцентувавши увагу на тому, що українська зовнішня політика не повинна бути ні прозахідною, ні просхідною, а проукраїнською, тобто визначатися життєвими інтересами України.

Якби Україна була такою самодостатньою, як Швейцарія, то така політика була б можливою. Вона була б можливою, якби США і Росія були стратегічними союзниками. Але, на жаль, Україна не є Швейцарією, а протиборство США і Росії виходить на новий виток.

Тому «проукраїнська політика» на постійному балансуванні, на еквілібристських здібностях двох-трьох політиків базуватися не може. І США, і Росія, і Об'єднана Європа вимагали підтримки «своїї» лінії в міжнародних справах. Історія свідчить, що зовнішньополітичний курс середніх і малих країн, що знаходяться в кризовій ситуації, не може бути цілком самостійним. Ті більш могутні, багаті країни, що їм допомагають, здійснюють дуже сильний вплив на їх зовнішньополітичний курс. Водночас зрозуміло, що кожна країна «грає» у сфері міжнародних відносин з багатьма партнерами, кожен з яких дбає лише про свої національні інтереси. Тому ефективність міжнародної політики держави залежить не тільки від стратегії і тактики відстоювання власних національних інтересів, але і від здатності погодити їх з національними інтересами своїх партнерів. А партнери можуть рахуватися або не рахуватися з інтересами країни, що перебуває в кризі.

Ефективність у системі міжнародних відносин тримається на дотриманні чітко визначених «правил гри», що мають під собою історичні, політичні, юридичні, економічні і дипломатичні підстави (угоди, договори, пакти, співробітництво в рамках ООН і т. д.). Наприклад, угоди в рамках компетенції Організації з питань безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), у яку Україна ввійшла 30 грудня 1992 року. На жаль, у реальному міжнародному житті ці правила досить часто порушуються.

У дослідженнях з геополітики, міжнародних відносин учені все частіше використовують замість абстрактних понять «дружба народів», «пролетарська

солідарність» більш конкретні поняття: «конфлікт», «порядок», «співробітництво», «світ», «війна», «напруженість», «стабільність» та інші. І питання тут не стільки в термінах, скільки в реальностях, на базі яких формуються нормативні підстави для геополітичних концепцій, що стають теоретичною підставою реальних політичних доктрин і дій держав, військово-політичних блоків.

Україна, як молода держава, повинна обережно виходити на міжнародну арену, де вже склалися свої «правила гри», щоб не стати «слоном у крамниці посуду» чи іграшкою в чужих іграх. Інтелектуальна і політична еліти повинні теоретично і практично забезпечувати зовнішньополітичний курс країни. У цьому відношенні бажано знати головні теоретичні підходи, що домінують у міжнародних відносинах, дозволяють давати реальні відповіді на історичні виклики.

Найбільш відомими в міжнародних відносинах є концепції неореалізму, неолібералізму і «балансу сил».

Прихильники **концепції неореалізму** виходять з того, що міжнародна стабільність визначається наддержавами (ще недавно СРСР і США, а сьогодні – тільки США), блоками (НАТО й іншими), які спроможні нав'язати своїм союзникам та іншим членам міжнародного співтовариства свої уявлення про глобальний світовий порядок і механізми його встановлення і забезпечення. Такий підхід панує вже близько п'ятдесяти-шістьдесяти років, і навіть ООН відкрито не спростовує його.

Дослідники визначають три моменти, що заважають адептам цього підходу зберігати стабільні міжнародні механізми контролю за світовим ладом у нових умовах накресленого переходу до багатополюсного світу і які вже не можуть забезпечити колективних інтересів переважної більшості держав світового співтовариства. По-перше, сьогодні держави реально оцінили переваги незалежності, невтягненості в небезпечні ігри наддержав, вони більш цілеспрямовано піклуються про свою незалежність, бояться бути поглиненими (нехай політично, а не в плані формальних ознак суверенітету) наддержавами

світового чи регіонального масштабу. По-друге, усім зрозумілий державний егоїзм: держави (особливо наддержави) прагнуть одержати переваги над своїми конкурентами і навіть не конкурентами, щоб мати важелі впливу на них (іноді «про всяк випадок»). По-третє, якщо міжнародні механізми забезпечення стабільності не спрацьовують, у багатьох держав виникає орієнтація на самостійну організацію своєї безпеки.

Прихильники **концепції неолібералізму** вважають, що правила гри у світі вводяться на базі узгодження інтересів держав, які створюють спільні міждержавні інститути для співробітництва (наприклад, ЄС), що у світі набирає силу тенденція до зміцнення багатобічного співробітництва, яке базується на фундаментальних принципах демократії. Аргументація adeptів цієї концепції базується на трьох тезах. По-перше, не всі держави зорієнтовані на максимальне досягнення переваг у всіх політичних і економічних ситуаціях. По-друге, більшість досягнень окремих держав не є прямою загрозою для інших (нові промислові технології, торгівля, освіта і т. д.). По-третє, у світі склалася формальна і неформальна система узгодження інтересів суб'єктів міжнародних відносин, що забезпечує координацію їх дій.

Концепція «балансу сил» орієнтує політиків на двополюсний світ (чи багатополісний, але урівноважений). Прикладом двополюсного балансу сил було існування двох супердержав – США і СРСР, коли стабільність міжнародного порядку трималася на рівновазі їх сил. Якщо могутність окремої держави чи блоку держав врівноважується приблизно рівною могутністю іншої держави чи блоку держав, то агресивні дії однієї зі сторін малоймовірні.

«Баланс сил» може розглядатися в глобальному вимірі – у світовому масштабі й у глобально-регіональному – європейському, близькосхідному, центральноазіатському і т. д. На практиці його здійснювати дуже важко. Держави чи блоки при досягненні паритету сил йдуть далі в нескінченному змаганні, вдаються до спроб збільшити могутність, яка дозволить не тільки нейтралізувати ймовірних супротивників, але і домогтися перемоги у випадку прямого конфлікту. Крім того, паритет сил важко підтримувати через

нерівномірність науково-технічного прогресу. Асиметрія є невід'ємним атрибутом міжнародних відносин, похідною від нерівних темпів економічної модернізації і мінливих ідеологічних і військово-політичних доктрин.

Слід також мати на увазі, що концепція «балансу сил» по-різному «звучить» у внутрішній і зовнішній політиці. У державі баланс сил залежить від стабільної традиційності політичних інститутів, від наявності парламентської конструктивної більшості і стабільного уряду, а також від громадянської згоди щодо фундаментальних цінностей держави. Методи підтримки міжнародного балансу сил складніші і варіюються від відомого принципу «розділяй і пануй» до створення щораз нових міжнародних альянсів по збереженню миру.

Кінець холодної війни і Нарада з безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ) були початком процесу реалізації нової концепції міжнародної безпеки в Європі і світі. Замість концепції балансу військових сил у Європі було висунуто нову – концепцію колективної безпеки, співробітництва в економічній, соціальній, екологічній сферах і постійного зниження рівня протистояння у військовій сфері. Ця ж концепція стала поширюватися й в інших регіонах світу.

У той же час виклики нестабільності в Європі породжувалися розпадом військового блоку – Варшавського договору і ряду колишніх соціалістичних країн – СРСР, СФРЮ, сьогодні – нестабільністю ЄС, міграційною кризою тощо.

Україна не може (і не повинна) сліпо копіювати в ідеології і міжнародній політиці ні східних сусідів, де домінує ідея євразійства, ні Захід, де склався специфічний спосіб мислення на ідеях католицизму і протестантизму, лібералізму, консерватизму і соціал-демократії. Ми знаходимося «на межі», де зустрічаються ідеї і норми двох способів мислення. Звідси деякий еклектизм, подвійність світогляду нашого народу і політиків.

Україна, як країна з лімітрофними ознаками (лімітроф – проміжний простір між імперіями або цивілізаціями), проводить специфічну зовнішню політику. Від Заходу домагається гарантій безпеки і кредитів, а від країн СНД –

низьких цін на нафту і газ, особливих умов оплати (бартер, взаємозаліки, реструктуризація боргів). Певний час така політика вдавалася, хоча й супроводжувалася конфліктами зі східними партнерами, що вимагають оплати енергоносіїв валютою. Згодом стало зрозуміло, що «продаж» своєї зовнішньополітичної позиції Заходові і Сходові не знаходить попиту ні з того, ні з іншого боку. Особливо жорстко проблема чіткої орієнтації почала порушуватися США і Росією. Їх не влаштовувала подвійність позиції України в стратегічному плані, оскільки почало визрівати їх нове глобальне протистояння. Україна стала потрібна як «ексклюзивний» союзник і НАТО, і Росії.

У цій ситуації існували два шляхи. Перший – чітко визначити свою позицію відносно Сходу і Заходу й одержати більш сильну підтримку когось із партнерів. Другий – не роблячи «вирішального кроку» відносно США чи Росії, знайти союзників і партнерів по здійсненню реформ в одному з регіонів Центральної Європи.

Можна погоджуватися чи не погоджуватися з поглядами З. Бжезінського на те, що йде глобальний перерозподіл політичних впливів у світі внаслідок створення однополюсного світу, що на геостратегічний п'єдестал піднеслася держава Західної півкулі – Сполучені Штати – у якості єдиної справді глобальної держави. Але не можна заперечувати, що погляди на світ, де існує протиборство світів – капіталізму і соціалізму – канули в Лету. Геополітичний простір у світі, у Європі в тому числі, докорінно поміняв свою конфігурацію, змінилася геостратегія – стратегічний вплив на ансамбль політичних і економічних інтересів.

Україна не пішла шляхом спокуси – стати ядерною державою. І, очевидно, це історично виправданий вибір. Але її бажання сформувати нейтральну, «добру», справедливу зовнішню політику також не витримало зіткнення з реальностями міжнародних відносин – твердою боротьбою кожної країни за свої інтереси, обігруванням регіональних і глобальних супротивників усіма способами, неповага до економічно слабких і т. д.

Стає зрозуміло, що Україні необхідно визначатися на двох рівнях – на світовому і європейському. На світовому рівні в умовах однополюсного світу, на європейському в умовах формування Європейського Союзу з декількома сильними регіональними центрами – Німеччиною, Великобританією, Францією, і існування ресурсно могутньої Росії. І не тільки визначитися, але і виявитися досить вигідним економічним і політичним партнером як на світовому, так і на європейському рівні.

Такого становища можна було досягти тільки при реалізації декількох цілей: 1) важливо сформувати самостійну зовнішню політику в інтересах країни, але яка б враховувала сучасний геополітичний і геоекономічний розклад у світі; 2) показати динамізм у реформах і реалізувати наявний потенціал у міжнародному розподілі сил; 3) точно визначити принципово важливих для країни партнерів, чиє співробітництво чи допомога відіграє роль каталізатора для економічного, політичного і культурного розвитку; 4) уникати втягування у «змови» непринципового характеру, що можуть підірвати довіру «сильних світу цього».

Вибір України був дещо полегшений, оскільки США стали домінувати у світі, у тому числі на материку, що називається Євразією (Європа плюс Азія). Євразія, де знаходиться 75% населення Землі і на частку якої припадає близько 60% ВВП і близько 3/4 відомих енергетичних запасів, змушена грати за правилами, які визначає США і підконтрольні їм світові економічні та політичні організації. Україна не може дозволити собі гру за іншими правилами не тільки тому, що потрапила у фінансову залежність від Заходу, але й тому, що сусідні країни, які хочуть «васалізувати» Україну, знаходяться в такій же залежності від США. А, виходить, немає резону визначатися на користь тих країн, що не мають самостійної геостратегії чи ж мають з малим ступенем самостійності. Так, наприклад, начебто б далекі від України Китай, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія мають більший ступінь самостійності в проведенні геостратегії, ніж Польща, Туреччина й інші сусіди України.

Географічне положення усе ще залишається важливою складовою

(відправною точкою) для визначення зовнішньополітичних пріоритетів держави, а розміри національної території і чисельність населення зберігають за собою значення як фактори сили. Однак усе більшу значимість здобувають інші критерії – промислово-технологічний та інтелектуальний потенціал країни, фінансова і сировинна ситуація, економічна і військова міць і т. д. Японія й Ізраїль, наприклад, мають більш значний потенціал сили, ніж багато інших країн, великих за територією, населенням, ресурсами. Тому застаріла концепція «євразійської опорної території» (чи «серцевини землі») Х. Маккіндера, яку він висловив у відомому афоризмі: той, хто править Східною Європою, володіє Серцем землі; той, хто править Серцем землі, володіє Світовим Островом (Євразією); той, хто править Світовим Островом, володіє світом.

Як відзначає З.Бжезінський, тепер геополітичне питання не зводиться до того, яка географічна частина Євразії забезпечує панування над континентом, чи до того, що важливіше: влада на суші на чи морі. У геополітиці домінує глобальне мислення: панування над усім Євразійським континентом є центральною основою для глобальної першості.